

«Цінності Союзу» визначає, що «Союз ґрунтується на цінностях шани людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та шанування прав людини, включаючи права меншин. Ці цінності є спільними цінностями всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність та рівність між жінками та чоловіками».

Не менш гострою в умовах стрімкого поширення індивідуалізму, утилітаризму й прагматизму може стати й проблема співвідношення соціальних, групових та індивідуальних цінностей.

Вищезазначене дає підстави говорити про необхідність глибокого осмислення чинників, які найбільш суттєво впливають на формування правових, економічних, політичних, моральних цінностей в умовах глобалізації, а на цій основі визначення матриці цінностей, яка б забезпечувала оптимальну стратегію політико-правового розвитку України в складних і суперечливих умовах євроінтеграції та глобалізації.

УДК 340.141

С. С. Павлов

ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ТРАДИЦІЇ ПРАВА УКРАЇНИ

Сприйняття права та його традицій в сучасному світі у більшій мірі визначається не стільки прагненням до пізнання історичних підвалин суспільного ладу, скільки необхідністю обґрунтування легістської сили та культурно-правової основи правової системи. Достатньо тривалий час вважалося, що самим надійним способом обґрунтування підставності правового устрою спочатку є релігія, пізніше правова ідеологія, правові цінності, норми права, але останнім часом дослідження показали, що основою правового устрою та правової системи є кожна перерахована складова у сукупності їх соціокультурного генезису. Світове суспільство перейшло в період постмодерну, який характеризується багатогранністю філософських течій, поглядів, доктрин, у зв'язку з цим актуальності набуло питання, що використовувати в якості правової матерії в обґрунтуванні культурно-правової основи правової системи? Правова наука все більше зосереджує свою увагу на такому соціокультурному феномені, як правова традиція, оскільки значною кількістю досліджень доведено, що лише правова традиція є більш сталою правовою категорією та індивідуальною основою правогенезу кожного окремо виділеного суспільства і способом типізації правових систем у правові сім'ї стосовно визначених традицій права.

У наукових працях досить давно обґрунтовано поняття «правова система», яке виражає конкретно історичний, реально існуючий комплекс взаємозалежних юридичних засобів і явищ держави, включаючи нормативні, організаційні, соціально-культурні аспекти. Виникнення і розвиток правової системи обу-

мовлений багатьма чинниками, не лише правовими, але й природними, такими як географічне розміщення, природні ресурси, клімат тощо.

Належність правової системи до відповідної правової сім'ї не обходить поняття традиції права, як цілісного напрямку цивілізаційного правогенезу. Дослідженням проблем генезису права України присвячено праці багатьох вітчизняних учених: М. Дамірлі, М. І. Козюбри, В. В. Копейчикова, Р. З. Лівшиця, Л. А. Луць, А. В. Малька, М. І. Матузова, Ю. М. Оборотова, В. Опришко, М. П. Орзіха, П. М. Рабіновича, В. М. Селиванова, О. Ф. Скакун, Н. Є. Толкачової, Є. О. Харитонова, М. В. Цвіка, А. Н. Яриміша та ін.

Швидкі темпи зміни передумов, які визначають розвиток права, утримують постійну потребу в нових наукових напрацюваннях у цій площині, а відсутність відповідних досліджень створюють сьогодні в правовій системі України ситуацію невизначеності подальшого курсу правого розвитку. Відносно причин даної невизначеності, юридична наука пов'язує невирішені питання місця правової системи України серед інших правових систем. Ця проблема залишається уже довгий час не вирішеною, одна з основних причин у пошуку наукової істини полягає в тому, що більшість науковців не звертається до розгляду проблеми у спектрі традиції права, її різновидів, факторів, що їх формують, та пояснення її явища.

У значенні традиції права може знаходитися одна правова система чи їх сукупність, що об'єднані однорідними правовими традиціями, які залежно від міри стереотипізації та інституалізації їх правового досвіду можна поділяти на диференційовані та недиференційовані, що існують у формі правових сімей.

Особливість виділення такого поняття, як традиція права, в окрему методологічну площину та смислову модель пов'язана з тим, що традиція права найбільш чітко пояснює нове правове явище в глобальному правовому просторі, а саме ту єдність правових систем та правових сімей між собою за цивілізаційним розподілом країн, як північна цивілізація, західна цивілізація, південна цивілізація, східна цивілізація, європейська цивілізація тощо. Використання традиції права для пояснення даного правового явища в сучасній юриспруденції зумовлено також тим, що поняття правова сім'я уже нездатне охопити усю багатоманітність тих смислів, що пов'язані з таким феноменом. Адже традиція права, крім правового досвіду, що передавався з покоління в покоління, та інших феноменів, одночасно надає визначення і пояснює сукупність утворюючих категорій права, які за своєю однорідністю формують певний порядок.

Порядок, у визначенні традиції права, виявляється у тому, що він існує окремо від інших явищ матеріального світу та поряд з ними в єдності з оточуючим світом як цілісністю, що визначає правову реальність. Як і деякі інші правові явища, порядок має характер зовнішньо об'єктивованих утворень — інститутів, тобто «утворених» і «опредмечених» соціальних явищ, котрі в результаті відчуження набули власне буття і на відміну від індивідуальної

і суспільної свідомості втілені у зовнішньо окреслені, структурно визначені, тверді і усталені форми існування і функціонування [2, 228].

Звідси традиція права розуміється як віддзеркалення та носій певного культурно сформованого та об'єднаного в одне ціле порядку в праві, що несуть в собі історично, духовно, ціннісно, географічно, політично, економічно, ідеологічно тощо об'єднані правові системи та правові сім'ї.

Засобом становлення відповідного визначення традиції права по відношенню до цивілізації є правові традиції окремо виділеної правової культури, правової системи чи правової сім'ї. Так, зважаючи на те, що правові традиції несуть цілісний, історично перевірений правовий досвід усіх поколінь, або їх більшості певної правової культури, в змісті яких закладено основні правоустановчі фактори правового буття, за рахунок зближення правових традицій між собою, в подальшому визначається і традиція права.

З огляду на це, в правовій науці виникає можливість з'ясувати, до якої традиції права належить Україна згідно з її правовими традиціями. Останнім часом відносно даного питання існують дві конфронтаційні точки зору. Одні стверджують, що Україна (як і інші республіки колишнього Союзу РСР) входить у сім'ю романо-германського права [11, 29] (або у романо-германський тип правової системи) на правах особливого європейського різновиду [15, 261] або ж наближається до цієї сім'ї [19, 178]; інші автори при обговоренні проблем розвитку постсоціалістичних правових систем називають декілька варіантів: 1) повернення до континентального права; 2) формування загальногосподарського права з переважаючим впливом російської правової ідеології та законодавчих новел (основою цього процесу називають культурно-історичну, релігійно-етичну та морально-психологічну спільність народів) [17, 171-177]; 3) поступове формування у постсоціалістичному просторі двох-трьох правових сімей: прибалтійської з наближенням до північної (скандинавської), слов'янської в поєднанні з азійсько-мусульманською, центрально-європейської з наближенням до романо-германської [20, 128-129].

Одна частина науковців дотримується думки про належність правової системи України до романо-германського типу правової системи, який характеризується такими найбільш суттєвими юридичними ознаками: 1) визнанням нормативно-правового акта основним джерелом права; 2) ієрархічністю нормативно-правових актів, яка визначається їх юридичною силою; 3) визначенням найвищого рівня у цій ієрархії за конституцією; 4) кодифікованістю значної частини нормативно-правових актів; 5) наявністю спеціалізованих органів конституційного правосуддя; 6) поділом права на публічне та приватне, а також галузевим поділом; 7) відведення ролі генетичного джерела формування принципів права правовій доктрині; 8) подібністю правових принципів та понять у національних правових системах цього типу; 9) наявністю чіткої та ефективної юридичної техніки.

Сучасна правова система України, як зазначають представники романо-германського спрямування, почала своє формування саме з прийняття Декларації

про державний суверенітет та Акта проголошення незалежності України. Ще одні науковці з даної течії пропонують поділити процес формування правової системи України на два етапи: попередній — до прийняття Конституції (1990–1996) і сучасний — після 28 червня 1996 р. [18, 3]. Попередній етап характеризувався визначенням основних засад формування правової системи України, ліквідацією деформацій радянського періоду, прийняттям значної кількості законодавчих актів, пов'язаних, насамперед, з реформуванням економіки та демократизацією життя суспільства. Сучасний етап почався з прийняттям Конституції України, в якій знайшли відображення зміни соціального характеру, структури та змісту правової системи України, положення, які засновані на юридичних поняттях романо-германського типу правової системи.

Найбільш характерним для романо-германського типу в правовій системі України є таке. По-перше, наявність абстрактної правової норми, яка містить загальні правила поведінки у вигляді прав та обов'язків суб'єктів і виконує функцію розмежування та узгодження їх інтересів, а також визначає структуру системи права з характерною їй диференціацією на публічне та приватне право. По-друге, об'єктивна дія норми права здійснюється, насамперед, у такій зовнішній формі, як нормативно-правовий акт (який є найбільш універсальною зовнішньою формою права для врегулювання складних суспільних відносин, дає можливість відмежувати нормативне від індивідуального регулювання). Наявність у нормативно-правових актів такої властивості, як юридична сила, сприяє їх ієрархічності та визнанні в цій ієрархії найвищої сили за законами, а серед них — за конституцією. По-третє, для забезпечення авторитетності та престижності Конституції як основного закону у системі функціонують спеціалізовані органи конституційного правосуддя. Функції правотворчості та правозастосування чітко розмежовуються.

Деякі з наведених ознак, продовжують представники романо-германського спрямування, формувалися в українському праві історично (зокрема, це стосується основного джерела права нормативно-правового акта, кодифікації як способу систематизації таких актів, їх ієрархічності та відведення найвищого рівня в цій ієрархії Конституції). Сьогодні основними джерелами права в Україні є нормативно-правові акти, в ієрархії яких панують закони, найвищу юридичну силу серед яких має Конституція. Положення її конкретизуються через галузеве законодавство, хоча норми Конституції є нормами прямої дії (ст. 8 Конституції України) [6, ст. 8].

Для романо-германського типу правової системи властивим є високий рівень нормативності механізму правового впливу (зокрема, механізму правового регулювання). В ньому використовуються як загальні, так і спеціальні правові засоби, кожен з яких виконує свої специфічні функції у правовій системі. Зокрема, правова доктрина (правова свідомість) є генетичним джерелом принципів права, які сприяють формуванню системи права. Система джерел права (зокрема, система законодавства) визначає основні види юридичної діяльності як способу встановлення правових відносин.

У нинішніх умовах відкриваються широкі можливості до зближення українського права з романо-германським типом правової системи як за формою, так і за змістом. Найбільш вагомим у цьому випадку при типологізації залишається аргумент щодо впливу римського права на процес становлення та розвитку національної правової системи, яка в цілому характеризується високим ступенем нормативності, злагодженості і забезпечує досягнення належного правопорядку.

Водночас інші вітчизняні вчені відстоюють тенденцію самобутньої правової сім'ї — слов'янської, яка опирається на положення геополітичної доктрини «євразійства». Основою такої правової сім'ї (до якої включають Україну, Росію, Білорусь) її прихильники вважають російську правову систему [16, 15-16]. До засад такої самобутності вони відносять: 1) зв'язок права з державою; 2) опору на колективістські форми господарювання; 3) наявність колективістських елементів у правосвідомості; 4) зв'язок права і держави з православ'ям; 5) спадкування через Візантію законодавчих традицій римського права [19, 181]; а також незмінність цієї самобутності, незважаючи на вплив іноземного права [21, 210].

Вітчизняні вчені, обґрунтовуючи об'єктивність євразійського шляху розвитку правової системи України, акцентують увагу на ціннісних відмінностях східної та західної цивілізації, типах світогляду, ідеях слов'янської єдності [10]. Посилаючись на специфічні ознаки, визначені у положеннях євразійства [1, 142–148], ці науковці підтримують позицію щодо існування особливої євразійської правової сім'ї, яка у різні періоди свого розвитку називалась як слов'янська правова сім'я (XX ст.), російська правова сім'я (середина XX ст.), соціалістична правова сім'я (друга половина XX ст.), але продовжує існувати, незважаючи на зміну конфігурації її правового простору [11, 117–118]. Більше того, існування самостійної, особливої правової сім'ї, включаючи до неї і правову систему України, пов'язане із збереженням національної правової культури України [11, 125] як елемента слов'янської правової сім'ї [4, 335]. За таких висновків доречною буде модель наукового пізнання, де матиме місце поділ правових систем та правових сімей, що входять до складу різних традицій права.

У цьому випадку Гарольд Дж. Берман виділяє основні характеристики західної традиції права:

- Відносна різка відмінність проводиться між правовими інститутами і установами (враховуючи правові процеси, такі як законодавство і винесення судових ухвал, як і правові правила і поняття, що створюються в ході цих процесів) і іншими типами установ. Хоча право залишається під сильним впливом релігії, політики, моралі, звичаю, проте його можна аналітично відрізнити від них.

- Виразністю цієї відмінності пов'язаний і той факт, що управління правовими установами в західній традиції права довірено спеціальному корпусу людей, які займаються правовими діями на професійній основі як своєю основною роботою.

• Це професіонали, які іменуються адвокатами, як в Англії і Америці, або юристами, як в більшості інших країн Заходу, спеціально навчаються в окремому закладі вищої освіти, визначеному як юридична освіта, що має свою власну професійну літературу і професійні школи або інші місця навчання.

4. Та система юридичних знань, які одержують фахівці у галузі права, знаходиться в складному, діалектичному відношенні до правових установ, тому що, з одного боку, юридична література описує ці установи, а з іншого боку, самі ці установи відповідають і трансформуються відповідно до того, як описують наукові трактати. Іншими словами, право включає не тільки правові установи, правові вимоги, правові рішення і тому подібне, але і те, що правознавці (включаючи і законодавців, суддів, інших офіційних осіб, коли вони виступають як правознавці) говорять про ці правові установи, вимоги і рішення. Право містить у собі і науку про право — правознавство, тобто метаправо, за допомогою якого його можна і аналізувати, і оцінювати.

• У західній традиції права закон сприймається як зв'язне ціле, єдина система, «організм», який розвивається в часі, через століття і покоління. Можна подумати, що поняття права як «*corpus juris*» незримо присутнє у кожній традиції права, в якій право розглядається як відмінне від моралі і звичаю. Часто передбачається, що таке поняття не тільки приховано, але і відкрито викладено в римському праві Юстиніана. Проте ж фраза «*corpus juris Romani*» була у вживанні зовсім не у римлян, а в європейських фахівців канонічного і римського права XII і XIII вв., що перенесли це поняття з робіт тих учених, які одним-двома сторіччями раніше виявили старі тексти епохи Юстиніана і викладали їх в європейських університетах. Саме схоластична техніка XII в., яка примиряла суперечності і виводила загальні поняття з правил і казусів, дозволила вперше упорядкувати і об'єднати римське право Юстиніана.

• Життєздатність поняття організму, «корпусу», або системи права, залежала від упевненості в характері права, що продовжується, його здібності рости впродовж століть і поколінь, — упевненості, властивій виключно Заходу. Організм права продовжує жити тільки тому, що в ньому є вбудований механізм органічних змін.

• Зростання права має внутрішню логіку; зміни — це не тільки пристосування старого до нового, але і частина загальної моделі змін. Процес відображає якусь внутрішню необхідність. У західній традиції права передбачається, що зміни не відбуваються випадково, а шляхом нового тлумачення минулого прагнуть задовольнити потреби сьогодення і майбутнього. Право не просто продовжується; воно має історію.

• Історичність права пов'язана з поняттям його переваги над політичною владою. Організм права, що розвивається, як в будь-який даний момент, так і в тривалій перспективі, в розумінні деяких — хоч і не всіх, і навіть не обов'язково багатьох — є таким, що зобов'язує для самої держави. Хоча слово «конституціоналізм» було запроваджено американською революцією, проте з XII в. у всіх країнах Заходу, навіть при абсолютних монархіях, широко висловлюва-

лася і часто приймалася думка про те, що в деяких важливих аспектах право переступає межі політики. Мається на увазі, що монарх може творити закон, але він не може творити його довільно, і до того поки він не переробить його, законним же чином, він зв'язаний з ним.

У Західній традиції права існує напруженість між ідеями і реальністю, між динамічними якостями і стабільністю, між трансцендентністю і іманентністю західної традиції права. Ця напруженість періодично призводить до насильницького скидання правових систем шляхом революції. Незважаючи на це, сама традиція права більше за будь-яку зі складових її правових систем вижила і навіть оновилася в ході цих революцій [3, 46].

У свою чергу Є. О. Харитонов виділяє в правовому просторі Східну традицію права, яка характеризується такими рисами:

- абсолютний примат колективних, громадських, державних інтересів над індивідуальними;
- значне одержавлення економічного життя та відсутність або слабкість інституту приватної власності;
- деспотичний (або теократичний) тип влади (соціально-політичний монізм);
- егалітарна і регламентаційна соціальна етика;
- етико-нормативна і суспільно-легіслативна функція релігії (притаманна усім східним конфесіям — іудаїзму, ісламу, буддизму, конфуціанству, християнському православ'ю тощо) [22, 3].

Представники Східної традиції права стверджують, що, не враховуючи те, що правова сім'я може різнитися своєю назвою, як слов'янська або євразійська, незалежно від будь-якої з назв, вона залишається єдиною за своєю сутністю, тому що на основі пострадянських правових систем існує специфічний тип традиції права, який відповідає правовим традиціям даних суспільств.

За такого бачення проблеми, Л. С. Явич висловив думку про те, що у дореволюційній Росії функціонувала типова континентальна (романо-германська) правова система, з певними особливостями правових традицій, правосвідомості, законності [24, 50, 52].

Аналогічно висловлюється А. Х. Саїдов, який вважає, що за своїми основними юридичними класифікаційними ознаками російське право завжди належало до романо-германської правової сім'ї і продовжує залишатися таким, про що свідчить кодифікаційний характер російського права, структура правової норми, принципи верховенства закону і відповідна ієрархія джерел права, основні принципи судової організації та судочинства [14, 251].

За таких висновків формується теза, що «слов'яни, будучи єдиною просторовою та мовною групою, не є єдиною культурною групою», а для «стратегії правового розвитку України важливим є не геополітичні, а культурно-політичні виміри», ідентифікація її (України) з таласократичною цивілізацією, яка базується на християнстві, грецькій філософії, римському праві [7, 11] та євразійстві.

Щодо самого поняття «євразійство», то воно вживається найчастіше для геопросторових характеристик, а ідея євразійської єдності [9, 43] є такою, що

надає більш глибоке та багатомірне розуміння історії права. Ця фундаментальна ідея пов'язана з проблемою єдності, інтеграції різноманітних цивілізацій Заходу та Сходу і має важливе значення для подальшого розвитку людства, формування цілісного одновекторного історичного напрямку розвитку Європи та Азії [5, 119]. Все це вимагає зміни стереотипів геополітичного мислення. Зокрема, поняття «євразійство» у цьому контексті за своїм змістом є більш широким, ніж об'єднання колишніх радянських держав (правових систем) у певну групу з протиставленням його «атлантизму»; воно зачіпає глибинні проблеми, пов'язані зі структуруванням світового соціального простору, з утвердженням єдиної системи загальнолюдських цінностей.

Представники романо-германського спрямування активно не підтримують позицію своїх євразійських (слов'янських) опонентів і зазначають, що слов'янське право (М. М. Марченко) історично, географічно і частково навіть духовно знаходиться більш близько до романо-германського права, а в процесі свого розвитку зближується з ним. Хоча в науці існують застереження щодо процесу такого зближення чи навіть інтеграції, яка полягає у «збереженні самотності», «запобіганні односторонньому поглинанню російського права континентальним» [8, 473–474].

Не погоджуючись і з тим, що у постсоціалістичному правовому просторі збереглася група правових систем (Україна, Росія, Білорусь), яка відрізняється від існуючих правових систем, є євразійською правовою сім'єю [12, 117–118], незначна частина вітчизняних вчених зазначає, що ні до так званої «слов'янської», ні до «євразійської» правової сім'ї їх прихильниками не застосовуються типологічні юридичні ознаки, які є основними для типологізації правових систем світу. Тому таке групування правових систем не може вважатись типологізацією. А отже трактування тієї чи іншої групи правових систем як типу чи сім'ї з використанням при цьому будь-яких інших підходів, критеріїв не відповідає основним законам пізнання.

За думкою романо-германських представників, концепція «євразійської правової сім'ї» (що включає й Україну), яка базується на геополітичних положеннях «євразійства», не витримує критики як з позиції геополітичної стратегії України та відповідної стратегії Росії щодо України, так і з точки зору поняття євразійства як геополітичного явища та юридичної доктрини. У зв'язку з цим, не вдаючись до розгляду питання про рецепцію римського права в Росії та його типологічних ознак, стверджується, що вплив римського права на російське простежувався на всіх етапах його розвитку, що особливо помітно на таких законодавчих актах, як: Судебник 1497 р., Соборне уложення царя Олексія Михайловича 1649 р., Звід законів 1832 р. та ін. [23, 211–218].

Крім цього, представники романо-германської течії стверджують, що прихильниками Східної традиції права не використовують необхідні для виокремлення цього типу характерні (типологічні) юридичні ознаки, а застосовують релігійно-культурні, історико-етнологічні характеристики тощо. Що ж стосується правової системи України, то її місце у такому типі чомусь об'рун-

товується положеннями, які базуються на закономірностях розвитку слов'янської культури.

Використання типологічних ознак (зв'язків) представниками романо-германської течії у визначенні належності правової системи України до складу тієї чи іншої правової сім'ї, не відповідає сучасним методологічним науковим реаліям. В останнє десятиліття в правовій науці достатньо відчутно спостерігається відмова від одних методологічних підходів, серед яких формаційний, та надається перевага іншим, серед яких — цивілізаційний.

Цивілізаційний підхід надає можливість подолати недоліки формаційного підходу, який в ролі основної детермінанти історико-правового процесу виділяє лише один його аспект — соціально-економічно типологічний. Формаційний підхід спрямований на макроправовий аналіз права та ігнорує мікроправовий, який створює основу соціально-правовому дослідженню внутрішньої сторони права: правових цінностей, норм поведінки, правових стереотипів, колективної правосвідомості, закладеної в правовій культурі.

У зв'язку з цим при пошуку типологічних зв'язків, який використовують представники романо-германського спрямування, втрачається аналіз цілісної природи діалектики розвитку права, не враховується інша головна сутність правового буття — правова культура, правовий досвід та правова спадщина, що несуть у собі ірраціональну сторону правопізнання. У свою чергу, використання представниками євразійського (слов'янського) спрямування цивілізаційного підходу у віднесенні правової системи України до тієї чи іншої правової сім'ї передбачає застосування такої правової категорії, як правова традиція, інституалізація та стереотипізація права.

Дослідження правової спадщини України за допомогою її правових традицій означає залучення в предмет вивчення правосвідомості, правових ідей, правового менталітету, правових стереотипів, які в свою чергу дають можливість побачити, чи має право України, Росії та Біларусі між собою спільність та чи присутній у праві цих країн зв'язок з мораллю, звичаями, релігією, політикою тощо.

Розглядаючи в генезисі українського права правову систему України, згідно з її правовими традиціями, можна побачити, що правова система України почала своє формування не з Декларації про державний суверенітет та Акта проголошення незалежності України, як про те стверджують представники романо-германського спрямування, а набагато століть раніше.

Сьогодні в правовій системі України діють заідеологізовані методологічні основи права, присутня невизначеність принципів політико-правового плюралізму, ототожнюється поняття права з поняттям закону (зокрема, розуміння його лише як політичного інструменту); надається перевага публічному (загальнодержавному) праву щодо приватного. Публічне та приватне право перебувають в органічній взаємодії, що забезпечує належне функціонування правової системи в цілому. В правовій системі України не передбачається чіткий поділ права на публічне та приватне, відповідно немає відокремленості держа-

ви і суспільства як соціальних інститутів. У той же час формуються нові галузі законодавства, активно впроваджується в юридичну практику принцип верховенства закону, а не верховенства права. Традиційним явищем для правової системи України є великий масив підзаконних нормативних актів, що по своїх обсягах та по способах всеохоплюючої конкретизації правових відносин просто обмежують дію конституційних норм та норм законів.

Традиція права України відрізняється від Західної традиції права своїм ставленням до форм закріплення правового устрою, як приклад, в правовій системі над правовою нормою переважають правові поняття. Практично всі нормативно-правові акти, що приймаються в Україні, містять власний перелік та словник правових понять, що свідчить не про правову недосконалість, а про культурно-правове підґрунтя правозастосування та праворозуміння.

У зв'язку з цим інтеграція України з іншими правовими системами має проходити лише з урахуванням чіткого визначення специфіки правової системи України через її правові традиції для визначення відповідної традиції права. Тому в умовах побудови правової системи та формування права важливим є науково-правовий, а не політичний підхід до визначення ступеня приналежності правової системи України до тієї чи іншої правової сім'ї. Без зростаючого усвідомлення значення правових традицій та традицій права України складно дійти вірного висновку про соціально-правову ідентичність України.

Література

1. Алексеев Н. Н. Русский народ и государство / Н. Н. Алексеев. — М.: Аграф, 1998. — 287 с.
2. Алексеев С. С. Право: азбука — теория — философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. — М.: Статут, 1999. — 712 с. — (Пушкинская б-ка).
3. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Г. Дж. Берман. — М.: Изд-во МГУ, 1998. — 412 с.
4. Державотворення і правотворення в Україні: монографія / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; ред. Ю. С. Шемшученко. — К., 2001. — 656 с.
5. Капыгин Ю. М. Пояс мира (Украина — Казахстан: фундамент Евразийского единства): ист. литература / Ю. М. Капыгин. — К.: МАУП, 2001. — 240 с.: ил.
6. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.
7. Лисенко О. М. Порівняльне правознавство як наука та його місце в системі юридичних наук [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. М. Лисенко. — К., 2001. — 23 с.
8. Марченко П. П. Курс сравнительного правоведения / П. П. Марченко. — М.: ООО «Городец-издат», 2002. — 1087 с.
9. Назарбасв Н. А. В потоке истории / Н. А. Назарбасв. — Алматы: Атамұра, 1999. — 321 с.
10. Оборотов Ю. М. Евразийська правова сім'я: перетворення нашого права // Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. «Конституційне будівництво в Україні: теорія і практика». — Ужгород: Закарпаття, 2000.
11. Оборотов Ю. М. Традиції та новачі у правовому розвитку: монографія / Ю. М. Оборотов. — О.: Юрид. л-ра, 2001. — 160 с.
12. Оборотов Ю. Н. Традиции и обновление в правовой сфере. Вопросы теории (от познания к постижению права) / Ю. Н. Оборотов. — О., 2002.
13. Пахман С. В. Обычное гражданское право в России (1877—1879) / С. В. Пахман. — М.: Зерцало, 2003. — 223 с.
14. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение и юридическая география мира: підручник / А. Х. Саидов; ред. В. А. Туманов. — М.: [б. в.], 1993. — 148 с.

15. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скакун. — Х. : Консум, 2000. — 569 с.
16. Семитко А. П. Русская правовая культура / А. П. Семитко. — М., 1993. — 277 с.
17. Синюков В. Н. Российская правовая система (вопросы теории): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Синюкова В. Н.; Саратов. гос. акад. права. — Саратов, 1995. — 23 с.
18. Суханов И. В. Обычаи, традиции и преемственность поколений / И. В. Суханов. — М. : Политиздат, 1976. — 87 с.
19. Теория государства и права / под ред. В. К. Бабаева. — М. : Юрист, 1999. — 340 с.
20. Тихомиров Ю. А. Публичное право : учеб. для юрид. студ. вузов / Ю. А. Тихомиров. — М. : БЕК, 1995. — 496 с.
21. Тлуцук Ю. М. Формування української правової традиції у сфері оподаткування та її втілення в розбудові національної державності 1917–1920 рр. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Тлуцук Ю. М.; Нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2004. — 20 с.
22. Харитонов С. О. Історія приватного (цивільного) права Європи. Кн. 1. — О. : АО БАХВА, 1998. — 344 с.
23. Шаповал В. Проблеми розвитку конституційної юрисдикції в Україні // Вісник Конституційного Суду України. — 1998. — № 2. — С. 23–31.
24. Явич Л. С. Сущность права / Л. С. Явич. — Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1985. — 217 с.

УДК 340.111

О. В. Геселев

ИНТЕГРАТИВНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ПОСТМОДЕРНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ: СУТНІСТЬ ТА АКТУАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ

Праворозуміння є ключовим аспектом всієї проблематики сучасної теорії та філософії права. Від того, якої концепції права дотримується дослідник, на яких методологічних позиціях він знаходиться, залежать і його подальші теоретичні побудови щодо джерел права або природи прав людини, існування громадянського суспільства або системи права. Те ж саме стосується і посадових осіб, що застосовують право, тобто при обґрунтуванні та прийнятті рішень у конкретних справах, спорах, інших фактах, що потребують нормативного регулювання. Особливу актуальність проблема праворозуміння набуває під час правозастосовної діяльності у ситуаціях, пов'язаних з наявністю прогалин та суперечностей у чинному законодавстві.

Розрізняються, як найбільш поширені та визнані у літературі, чотири основних традиційних типи праворозуміння: юридичний позитивізм (нормативізм), соціологічний позитивізм, теорії природного права й психологічне розуміння права. Крім цих класичних підходів, сучасне праворозуміння з об'єктивною необхідністю вимагає існування ще одного, похідного від всіх інших, — інтегративного праворозуміння. Останнє ґрунтується не на механічному з'єднанні, а на взаємодії, взаємозалежності й сполученні у різному співвідношенні принципів, що лежать в основі перших чотирьох підходів [1, 13].

Той чи інший тип праворозуміння відображається у суспільній правовій свідомості у вигляді найбільш загальних визначальних, сутнісних ознак, що харак-